

Наталія ТЕРЕЩЕНКО

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК МАЙСТРІВ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ОСЕРЕДКІВ НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ БОГУСЛАВЩИНИ

Natalia TERESHCHENKO. On Creative Achievements by Folk Art Craftsmen in the Context of Rebirth at Centres of Folk Artistry in Bohuslav Region.

Анотація: У пропонованій статті досліджується проблематика становлення творчого шляху майстрів народних промислів Богуславщини: Тетяни Тарасенко, Миколи Римаря, Валентини Ткач, Марії Вовкули та аналізуються складові їх творчого внеску. Стаття відкриває для народного мистецтва феномен майстрів народної творчості Богуславщини, аналіз робіт яких може стати набутком для наукових пошуків в царині декоративно-прикладного мистецтва. Митці, що будують свою творчість на традиціях, практичних та духовних здобутках народного мистецтва, претендують на оригінальний індивідуальний підхід у зверненні до кращих традицій народного мистецтва Богуславщини та відродженні давніх осередків народних промислів.

Ключові слова: українське мистецтво, традиції, творча особистість, кераміка, ткацтво, відродження.

Постановка проблеми: Процеси що відбуваються в народних промислах кін. XX – поч. XXI ст., в багатьох випадках характеризуються неабияким розширенням творчих можливостей для митців у побудові художнього образу та певною їх трансформацією, мистецтво набуло більшої розкнутості, прослідковується чітке збільшення діапазону тематики та художньо-композиційних рішень.

Налічується чисельна кількість народних май-

стрів, що у своїй творчій діяльності користуються самобутніми традиціями, історично сформованими художніми системами декорування виробів, професійною обрядовістю, чим заслуговують висвітлення свого мистецького доробку широкому колу поціновувачів.

Сучасна мистецтвознавча наука спрямовує дослідників на комплексне вивчення окреслених вище проблем. У цьому контексті важливо осмислити проблематику етапів відродження народних промислів, яким належить одне з чільних місць у структурі декоративно-ужиткового мистецтва України. Також, для формування цілісного та об'єктивного уявлення про українське народне мистецтво необхідне комплексне мистецтвознавче дослідження розвитку народних ремесел на території Богуславщини кін. XX – поч. XIX ст., що є невід'ємною складовою народного мистецтва України: гончарства, ткацького промислу, художня обробка дерева (різьба) та інших, що мали широкий розвиток на даній території, про що свідчать літературні джерела, енциклопедичні відомості, польові матеріали автора.

Сучасне мистецтвознавство розглядає народне декоративне мистецтво як один із етапів розвитку українського мистецтва, його принципи, засоби творення, функціонування. В процесі відбору зібраного нами матеріалу щодо гончарного промислу Богуславщини кін. XX – поч. XXI ст. та його аналізу, стає зрозумілим той факт, що висвітлення імен майстрів гончарної справи та відродження одного з найпотужніших центрів гончарства Наддніпрянщини серед. XX ст. – с. Дибинець (Богуславський р-н, Київська обл.) лежить в площині цілковитої аморфності зі сторони керівних посадовців, що аргументують свою позицію певними чинниками: На сьогоднішній день відсутня програма й можливості здійснення та побудови виробничої і комерційної бази, без якої надійний і економічний розвиток народного декоративного мистецтва не можливий. Тобто з комерційної точки зору, гончарна продукція не конкурентноздатна на сучасному ринку, та вимагає вкладання великих коштів, що зазвичай проблематично.

На сьогодні, відродження дибинецького про-

мислу проходить на рівні ініціатив окремих небайдужих осіб, котрі у своїй творчості переосмислюють і трансформують прадавні гончарні звичаї, що протягом не одного століття формували мистецьке середовище Богуславщини. Також зазначимо, що народне декоративне мистецтво і народні промисли зокрема, в особі їх майстрів не буде мати певних пілг, при умові, якщо майстри не будуть розглядатися як творчі особистості, і продукт їх творчості не буде підпадати під звичайний продукт промисловості, а якщо народне мистецтво не буде мати серйозної державної підтримки, то всі зусилля на його розвиток будуть марними.

З'явились нові технології і матеріали, зокрема імпорتنі – сировина, фарби. Розвиток малих підприємств та чимала конкуренція змусили до нових експериментів в технологіях. Розширилась палітра керамічної поливи та емалей, використання яких значно збільшило художній рівень керамічних виробів. Порушення зв'язків з підприємствами народних художніх промислів з аналогічними підприємствами колишнього Радянського Союзу, які постачали сировину й обладнання, а також підвищення цін на енергоносії, відсутність широкого ринку збуту свого часу привело до закриття багатьох підприємств народних художніх промислів¹.

Однією з ключових фігур, що безпосередньо своїм творчим доробком прилучилася до розвитку гончарства Богуславщини та піднесення його осередку на етап відродження, є постать Тетяни Тарасенко. Майстриня своєю творчою діяльністю впроваджує новації у традиціях дибинецького гончарства, які далеко не вичерпали себе як з мистецького, так і з практичного погляду, чим формує загальну систему естетичних вартостей, вирізняючись своєрідністю образно-виражальних засобів.

Сьогодні лише в найпотужніших колись осередках народних промислів часом працює один-два старих майстри, невпинно звужується спад-

коємність гончарних традицій; а молоді нащадки гончарної спадщини дуже рідко вдаються до відтворення чи осучаснення традиційних форм виробів. Тетяна Тарасенко ж належить до когорти митців Богуславщини, завдяки діяльності яким актуальними стали питання відродження центру дибинецького гончарства, що припинив своє існування в 60-их рр. ХХ ст.

Тетяна Іванівна Тарасенко, дибинчанка, з відомого у 50–60-их рр. ХХ ст. роду гончарів Тарасенків. Ім'я одного з них, Михайла Тарасенка, члена Національної спілки художників України та заслуженого майстра народної творчості, було відоме у другій пол. ХХ ст. далеко за межами Київщини. Свого часу Михайло Тодосійович Тарасенко з участю експериментальної студії народного мистецтва при Київському обласному будинку народної творчості створив студію фігурної пластики, що забезпечила майстру визнання на обласних, всесоюзних, республіканських виставках, та увічнила його ім'я, як непересічного майстра гончарного промислу.

Народилася Тетяна Тарасенко 1968 р. в селянській родині у с. Дибинці Богуславського р-ну, що на Київщині. Там же майбутня майстриня здобула початкову освіту, ази ж професійної школи припадають на навчання в Київському технікумі легкої промисловості (нині Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. М.Бойчука). Професійна школа відшліфувала здібності молодій художниці до прикладної діяльності, та спонукала звернутися до гончарних традицій у своєму подальшому творчому шляху.

Нині Т.Тарасенко, художник-конструктор за фахом, викладач богуславської школи мистецтв та гуртка скульптурної пластики, педагог з винятковими здібностями та активний громадський діяч. Вона досягає успіхів у галузях мистецького, педагогічного та суспільного життя. Т.Тарасенко є однією із найбільш відданих учениць своїх учителів. Її творчість не висвітлена в мистецтвознавчій літературі та майже зовсім невідома широкому загалу, існують лише короткі відомості з газетних

¹Аналітична записка І.А.Бариш-Тищенко “Основні тенденції сучасного традиційного народного і аматорського декоративно-ужиткового мистецтва”. За матеріалами наукових розробок Центру Культурних Досліджень, музей І.Гончара, 2003.– С. 4.

статей², які й були першими ластівками в дослідженні творчості Т.Тарасенко).

Основна частина творів Т.Тарасенко ще не була залучена у науковий мистецтвознавчий обіг, та розсіяна по приватних та музейних збірках Богуслава та Києва.

У мистецтво глини Т.Тарасенко прийшла завдяки спілкуванню ще з дитячих років із дибинецькими гончарами: В.Шнуренко, О.Марченко, Ю.Волошенко, В.Королевич, І.Загороднім і власне М.Тарасенко, які вже на той час, на жаль майже не працювали, адже тогочасна політика не сприяла зміцненню та розвитку гончарного промислу. Це був період, коли нищилося село, викорінювався будь-який прояв особистісних творчих ініціатив. Кожна із таких зустрічей залишала у свідомості майбутньої на той час майстрині гончарної справи незабутні враження, це була стежка, якою вона сміливо могла ступати вже у самостійну творчість. Саме з таких зустрічей Тетяна Тарасенко мала змогу краще пізнати манеру створення того чи іншого глиняного виробу, витонченість та експресію у роботі, різноманітність палітри образів. Створена дибинецькими гончарами в серед. ХХ ст. чисельна кількість виробів, розширила уявлення художниці про можливості народної творчості та гончарства зокрема, що і сформувало світобачення та поетапний розвиток творчої особистості молодого майстра.

Як розповідає 78-мирічний Іван Загородній, єдиний дибинецький гончар, що на сьогодні залишився у с. Дибинцях: "...найважче робити миску та покрішку, і що технологія виготовлення горщиків одна, але в кожного майстра виріб виходить різний". Даний вислів підтверджує наше твердження про високу майстерність та вміння дибинецьких гончарів, що зберігали у своїй творчості багатовікові традиції творення гончарних образів.

З-поміж великої кількості видів дибинецьких виробів (посуд, кахлі, димарі, цегла), майстриня акцентує свою увагу на скульптурній пластичності, втілюючи в глині свою фантазію та творчі задуми, експериментує з формою, змістом. Тетя-

на Іванівна володіє вмінням яскраво передавати психологію створюваних нею образів, а тому її скульптурні декоративні твори щоразу набувають нових рис. Гордість і доброзичливість, пихатість і відчай, радість і смуток – такими виражальними засобами наділені зооморфні та антропоморфні малі скульптурні форми майстрині. Вироби є багатофункціональні: для оформлення інтер'єрів, як дитячі іграшки, що призвело до розширення сюжетно-тематичного характеру творів та підсилення в них виражального начала.

Окрім скульптурної пластики художниця працює над різними видами керамічного посуду (горщики, макітри, миски, чашки, підвазонники, вази для квітів), де присутні сучасні тенденції у мотивах виробів.

Схематичний опис, у вигляді таблиці, гончарних творів Т.Тарасенко, дозволить нам структурувати основні види керамічних виробів, та стане черговою сходинкою в подальшому їх аналізі:

За видами	За оформленням
горщики (полив'яні, не полив'яні)	без розпису; з розписом
кришки до горщиків	без розпису; з розписом; рельєфний орнамент
миски (полив'яні)	без розпису
макітри	з розписом
кришки до макітер (полив'яні, не полив'яні)	без розпису; з розписом
чашки (не полив'яні)	без розпису
підвазонники (полив'яні, не полив'яні)	з розписом
вази (не полив'яні)	без розпису; рельєфний рослинний орнамент
скульптурна пластика (не полив'яна)	без розпису

Горщики – середнього розміру, висота 15–20 см, з вузькою шийкою та круглим корпусом, що плавно переходить до низу посудини-

²Тарасенко Т. А мій милий вареничків хоче // Вісті Богуславщини. – 2009. – 29 липня.

ни, з вузеньким дном, горщики – маленького розміру 7–10 см, з широкою шийкою, яйцевидної форми, з широким дном. Переважно, вироби Т.Тарасенко без розпису, за браком коштів художниця знаходить інші засоби орнаментативної гончарних творів.

Кришки до горщиків – орнаментовані рельєфами із символікою Богуславщини (назва міста, рельєф пам'ятника Марусі Богуславки).

Миски – середнього розміру, висота 10 см, глибокі, формою мають подібність із дибинецькими мисками “до лави”, відмінність – відсутність розпису на виробі.

Макітри – середнього розміру, висота 15–20 см, з досить широким отвором, циліндричної форми, плавно завуженої до низу. Орнаментовані розписом, наближеним до петриківського, зі складною композицією, або ж легка окантовка у вигляді хвилястих ліній. Використання за призначенням, або ж для окраси інтер'єру.

Кришки до макітер – орнаментовані рослинним орнаментом (як не складні квіткові мотиви, так і наближеність в орнаментативній до петриківського розпису).

Чашки – маленького розміру, висота 10 см, з кришкою або без, орнаментовані рельєфами із символікою Київщини (наприклад: назва міста).

Підвазонники – середнього розміру, висота 15–20 см, використання за прямим призначенням. Орнаментовані підвазонники нескладним рослинним орнаментом наближеним до дибинецьких розписів – квітка з 3–4-ма пелюстками, галузка з листочками, окантовані декількома прямими лініями.

Вази – висота 30–40 см, мають рельєфний квітковий орнамент по всьому корпусу виробу, переважно видовженої форми. Призначені для оформлення інтер'єру (рис. 1).

Скульптурна пластика – основним жанром багатьох виробів для художниці є роботи, пов'язані з водним середовищем – “риби, що вміють говорити”, черепахи.

– Серії робіт зооморфної тематики, як реалістичної, так і перетвореної в певні стилізовані об-

Рис. 1.

Рис. 2.

рази; а саме: “корова на лузі”, “хімерний пес”, “баран співає” (рис. 2), “сіра мишка”, також образи із сучасних дитячих мультфільмів.

– Антропоморфні сюжети – “дід задумався”, “Маруся Богуславка” і так далі.

– Пташиний світ – півники, сови, ворони.

У своїх творах майстриня виражає власні життєві враження, перетворюючи їх в різноманітні образи, в сюжетних зображеннях скульптурної пластики переважає змістовне начало, що є характерним для дибинецьких гончарних виробів, де присутня глибока традиційність, пластична виразність, народна декоративність та простота, що надає самобутньому мистецтву національного колориту.

Сьогодні у своїх роботах Тетяна Тарасенко використовує ті духовні джерела, що були закладені в душу майстрині її вчителями та наставниками в далеких 1970–80-их рр. І тоді і тепер пані Тетяна з великою відповідальністю і серйозністю звертається до гончарних традицій свого роду. Вироби майстрині вражають чистотою народного світосприйняття, різноманітними формами, продуманими до найменших дрібниць сюжетами розпису. Схильність до всякого роду експериментів і неочікуваних поєднань у створюваних образах скульптурної пластики Тетяни Тарасенко, викликана пошуком нових зображальних можливостей у гончарному мистецтві, що надалі переросла у відродження родинної гончарної справи³.

Трансформація посуду у фігурну пластику, була характерною ознакою дибинецьких гончарів, про що свідчить наступна цитата І.Загороднього: “Ліпили в Дибинцях і фігурний посуд у вигляді людей і тварин: баранців, левів, свинок. В давнину такі посудини використовували як водолії для омивання рук у церквах та по хатах, а пізніше в них тримали всілякі трунки й напої. Останній хто займався ліпленням такого посуду був Михайло Тарасенко”. В змісті цитати простежується чітка послідовність у традиціях створення гончарних виробів родиною Тарасенків.

Традиційним для Богуславщини видом народ-

ної творчості є і різьблення по дереву. Відомим майстром цієї справи у другій пол. ХХ ст. вважається Микола Римар, що понад 40 років займається ложкарством та різьбленням дрібних побутових виробів з дерева.

Народився майстер 1934 р. в с. Тептіївка, Богуславського р-ну Київської обл. Батьківщина майстра славилася умільцями, які здавна виготовляли ложки з дерева та займалися продажем власної продукції в сусідні села, що і сформувало навички та вміння майбутнього ложкаря.

Професійний рівень Миколи Римаря і на сьогодні займає високий рівень, всі його твори мають бездоганне виконання: гладкість поверхні, легкість та зручність в користуванні. Асортимент виробів вирізняється широким обсягом, за допомогою сокири, ножів та різців різьбяр виготовляє ложки (рис. 3), черпаки, друшляки, лопатки, молоточки, дошки, веретена, люльки, використовуючи для майбутніх виробів різні породи дерев (липу, клен, вербу, грушу, осіку).

Рис. 3.

Багатолітній досвід підтверджує, що народні промисли поступово збагачуються все новими аспектами, їх змістовна краса вкрай необхідна сучасній людині, зростає художньо-культурна цінність традиційної народної спадщини. Ложкар Микола Римар, у своїй творчості намагається віднайти ті зв'язки, що є ключовими, для переходу давнього народного промислу у сучасну сферу побуту, та створення передумов, для визнання необхідності переосмислення традиційних виражальних засобів, та осучаснення народних

³Матеріали з інтерв'ю Тетяни Тарасенко авторці статті в серпні 2009 р.

промислів, зокрема різьбярства для їх подальшого розвитку. Набуття професійних навичок прихильників різьбярської справи, зацікавлення давнім видом мистецтва та залучення як найбільшої частини впливових осіб для її розвитку, подібні завдання є ключовими у творчості широкого кола майстрів.

Проблеми та перспективи стають першочерговими і для ткацького народного промислу, що є невід'ємною складовою народного декоративно-прикладного мистецтва українців. Народне ткацтво Богуславщини у другій пол. ХХ ст. мало потужний творчий потенціал, значимий осередок (богуславська ткацька фабрика "Перемога") та багатовікову традиційну спадщину, що і сьогодні вміло використовується, переосмислюється та вдосконалюється професійними ткачами Богуславщини.

Харизматичною постаттю для богуславського мистецького середовища, в царині народного ткацтва є ткаля Валентина Ткач. Походження майстрині з династії ткачів підтверджує факт існування на Богуславщині поколінь майстрів народних промислів. В її родині ще з давніх часів ткали льняні полотна, килими. Батьки ж Валентини мали безпосередній стосунок до богуславської ткацької фабрики "Перемога" (батько мав посаду директора фабрики "Перемога"), основного осередку народного ткацтва Богуславщини другої пол. ХХ ст.

Народилася майбутня мисткиня 4 грудня 1970 р. у м. Богуславі. По закінченні Богуславського педагогічного училища ім. І.С.Нечуя-Левицького, за спеціальністю "Виховання в дошкільних закладах" та Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, за спеціальністю "Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво", майстриня з професійною освітою в 1990 р. створює гурток декоративного ткацтва "Килимок" в СПТУ-16 в м. Богуславі Київської обл., навчаючи усіх охочих тканню килимів на "рамах" та горизонтальних верстатах.

У роботі Валентини Ткач має місце техніка макраме чи декоративно обробленого дерева, як у декоративних панно, так і килимах (рис. 4),

доріжках, накидках на стільці тощо. Килими та рядна майстрині мають багатий розмаїтий орнамент, продумані до найдрібнішого технічні моменти – підбір розміру та товщини пряжі, що і відтворює всю глибину традицій давнього народного промислу – ткацтва. Пошук та вивчення автентичних орнаментів килимів Центральної України, стали для Валентини новим засобом для вдосконалення знань в контексті народної творчості, та подальше використання їх у власній творчості.

Рис. 4.

Твори В.Ткач експонуються на різноманітних виставках, святах: весняні та осінні ярмарки-виставки виробів народних майстрів "День ткалі і вишивальниці", музей народної архітектури та побуту в м. Пирогові; всеукраїнська виставка "Народне мистецтво", Національний виставковий центр "Український Дім",

З 2005 р. Валентина Ткач – учасниця фольклорних фестивалів Олега Скрипки "Країна Мрій". Багато тканих виробів ткалі знаходяться за кордоном: Канаді, США, Росії, Кореї, Іспанії, Італії.

Широкі професійні якості, творча амбіційність, висока працездатність, харизматичність у творенні художніх образів народних майстрів Богуславщини, переконує нас у потребі висвітлення їх імен на широкий загал, та доручення їх творчого доробку до загальнонаціональної системи відродження народного мистецтва як на Богуславщині, так і в інших регіонах, відомих своїми осередками народних промислів та здобутками в царині народної творчості.

Наступною непересічною постаттю богуславського ткацтва є Марія Вовкула, спадкова майстри-

ня, представниця косівської школи ткацтва (довший час працювала на Косівській килимарській фабриці ім. Т.Шевченка), яка понад 50 років живе і працює в м. Богуславі Київської обл.

Народилася М.Вовкула на Івано-Франківщині в с. Стопчатів у 1941 р., успадкувавши вміння та досвід ткацької справи від свого батька, що все життя займався килимарством, продовжила давню справу родини.

Невід'ємною складовою в житті народної майстрині стала творча праця на богуславській ткацькій фабриці "Перемога" в 50–70-их рр. ХХ ст. Творчий доробок Марії Вовкули сформувався з комплексу мистецьких традицій Богуславського ткацтва і народних традицій Івано-Франківщини та Косівщини. Поєднання М.Вовкулою автентичної орнаментики різних мистецьких регіонів, у власних творах (ткані килими, традиційні торби (рис. 5), спричинили неабияке переосмислення майстрами ткацьких традицій як в орнаментіці, так і в техніці виконання.

Рис. 5.

Отже, дослідження особливостей та принципів творчості осередків народних промислів та майстрів народної творчості, на нашу думку, є головним завданням сучасної наукової еліти, для створення майбутніх науково обґрунтованих традицій у мистецтві народних промислів.

Види народного мистецтва (в нашому випадку гончарство, ткацтво, різьба по дереву) та їх особливості – це система матеріально-технічних та образно-виражальних засобів, що склалися впродовж історії промислу, інакше кажучи, свого роду "канон" – певні правила, що утвердилися істо-

рично, довготривалим засвоєнням, колективним досвідом усього найкращого, що створювалося працею та творчістю поколінь майстрів народних промислів. Однак ті риси, що на сьогодні є каноном чи художньою системою, не завжди займали в ній панівне місце. В свій час вони були явищем новим, незвичним, потребували творчих зусиль та часу, для перетворення канон. Відповідно, наше сьогоднішнє уявлення про традиції народних промислів охоплюють лише певний етап, невелику частину всього історичного шляху розвитку місцевого мистецтва. Та навіть ця частина етапу дозволяє нам на прикладі багатств народних промислів Богуславщини бачити рух вперед. Тим більше, що підвищені темпи сучасного життя спричиняють помітний вплив на пришвидшення багатьох явищ в мистецтві народних промислів і певну перебудову канонічних рис, що і прослідковуємо на творчості народних майстрів Богуславщини Т.Тарасенко, М.Римаря, В.Ткач, М.Вовкули і є процесом закономірним та позитивно незворотнім.

Рівень сучасних знань про народні промисли Богуславщини (чи то ткацтво, чи дибинецька кераміка і так далі) дозволяє розглядати їх як складну художню систему, що володіє специфічними законами побудови та розвитку. Якщо загальні закономірності народного мистецтва вже давно стали предметом наукових знань, то їх прояви в місцевих народних промислах одне із завдань нашого дослідження. Найявність так званих самотутніх художніх систем відмічено в праці М.Некрасової⁴. Елементи ж художньої системи, котрі і складають внутрішню суть мистецтва та передаються в наступні покоління, стають традицією, що і відбулося у народній творчості Богуславщини. Мистецтво досліджуваного регіону, сформувавши за не одне століття свою базову систему творення образу, перейшовши на новий художній рівень, і на данному етапі розвитку має сталі традиції та канони, і є невід'ємною складовою народних художніх промислів України.

⁴Некрасова М.А. Народное искусство как часть культуры: Теория и практика.- Москва: Изобразительное Искусство, 1983.- С. 122-123.